AUTHOR:
SALLUSTIUS CRISPUS, C.

TITLE:
C. SALLUSTI CRISPI EPISTULAE AD CAESAREM . . .

PLACE:
LIPSIAE

DATE:
1921

Master Negative #

92-80769-1

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

Suasoriae. 1921.

Sallustius Crispus, C.

C. Sallusti Crispi Epistulae ad Caesarem senem de re publica, recensuit Alphonsus Kurfess. Lipsiae, In aedibus B. G. Teubneri, 1921.

vi, 28 p. 17½ cm. (On cover: Bibliotheca scriptorvm Graecorvm et Romanorvm Tevbneriana, 1768)

Restrictions on Use:

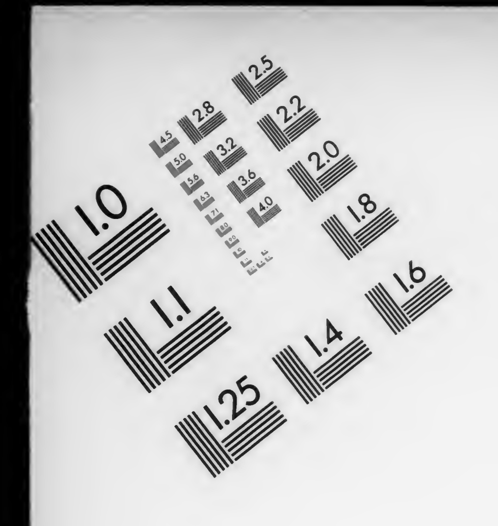
TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 REDUCTION RATIO: 11x

IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB IIB

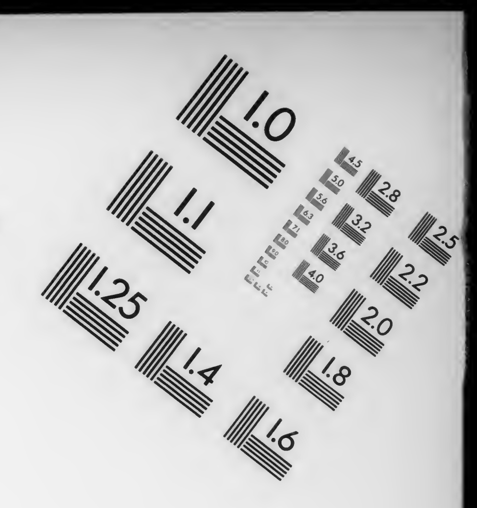
DATE FILMED: 8/2/92 INITIALS MY

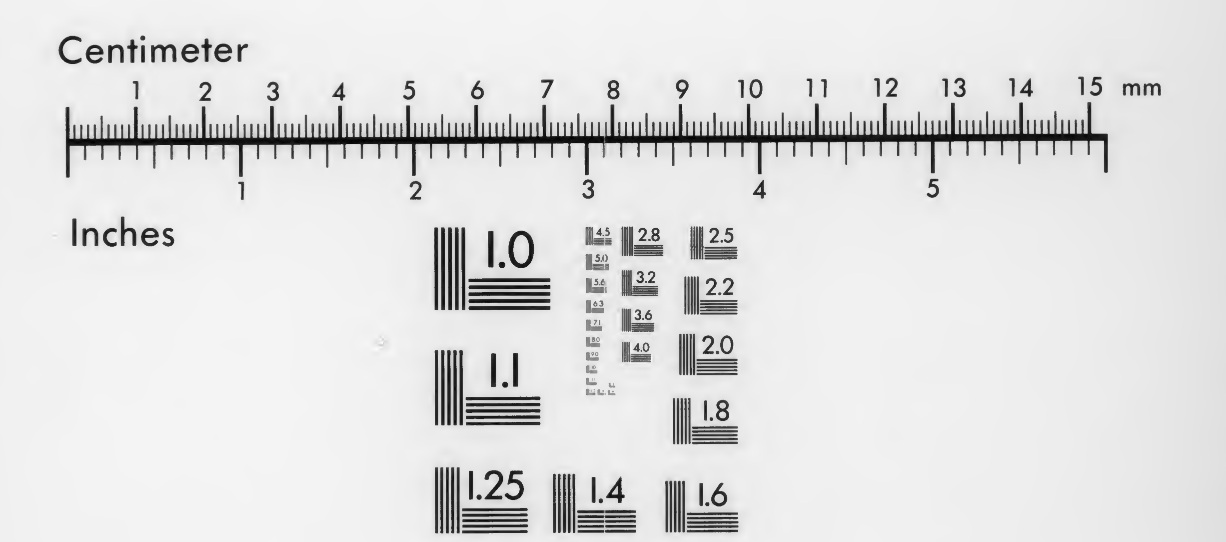
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

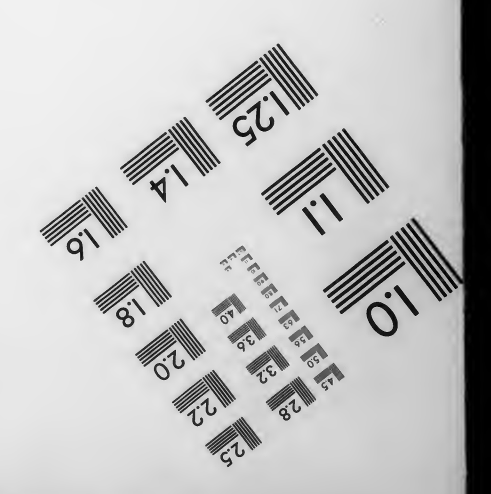

AIIM

Association for Information and Image Management
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

SALLVSTIVS
EPISTVLAE AD CAESAREM

EDIDIT
A. KVRFESS

BG

1768

LIPSIAE
IN AEDIBVS B.G. TEVBNERI

SIGILLVM · COLLEGII · COLVMBIAE · NOVI · EBORACI
IN LVMINE TVO VIDEBIMVS LVMEN

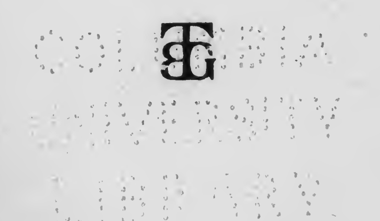
C. SALLUSTI CRISPI

EPISTULAE

AD CAESAREM SENEM DE RE PUBLICA

RECENSUIT

ALPHONSUS KURFESS

LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI MCMXXI

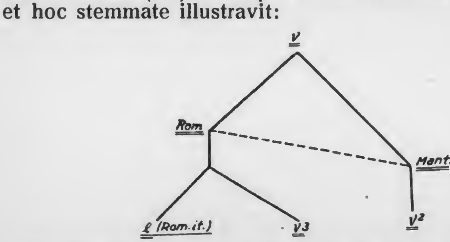
LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI
Printed in Germany

OTTONI SCHROEDER

SOCIETATIS
ANTIQUARUM LITTERARUM STUDIOSAE
ABHINC QUINQUAGINTA ANNOS CONDITAE
1869 PRINCIPI 1919
S.

Epistularum ad Caesarem senem de re publica textus nititur codice Vaticano lat. 3864 (V) s. IX/X. membran. (fol. 127^a—133^b), quo codice accuratissime descripto atque collato Ed. Hauler (Wien. Stud. 17 [1895] p. 122—151) post Henricum Jordan (Recogn. Berolini 1867, ^{2}1876, ^{3}1887) collationem auxit atque emendavit. Qui contra opinionem Jordani, qui genuinum textum libri cuiusdam antiquioris medio aevo scripti arbitrio librarii correctum esse sibi persuaserat, certis mihi videtur probavisse argumentis, originem codicis V ad ipsam antiquitatem redire vel potius proavum huius libri inter eas eclogas Sallustianas numerandum esse, quas primo et altero p. Chr. n. saeculis factas esse constat. Hoc igitur tenendum est, ut hic codex recensionem antiquiorem reddat quam archetypus ceterorum codicum. Ceterum de indole huius libri velim legas, quae Axel W. Ahlberg in 'Prolegomenis in Sallustium' cap. IV p. 104—118 (Gotoburgi 1911) scripsit.

Quae cum ita sint, eas quoque lectiones, quae ad orthographiam pertinent quaeque nonnullis fortasse nugae videntur esse, meo iure, ut in recensione, in apparatum recepi. Praeterea eodem Haulero monente (ibid. p. 104—121 'Junge Handschriften und alte Ausgaben zu Sallust') editiones respexi vetustissimas: editionem principem Romanam a. 1475 (= *Rom.*) et Mantuanam a. 1476—1478 (= *Mant.*), unde codices recentiores Vat. 3415 a. 1484 (V^2) et Urbin. 411 a. 1478—1482 (V^3) descriptos esse Haulerus l. l. probavit et hoc stemmate illustravit:

In tanta orbis terrarum perturbatione atque tumultu quoniam fieri non potuit, ut codicem et editiones denuo conferrem, satis habui diligentissima Hauleri collatione uti. Sed exemplar editionis Romanae iteratae, quod L. Lange

(Leipz. Stud. II [1879] p. 290—298 'Ein unbekannter alter Druck von Sallustii orationes et epistolae') in bibliotheca Univ. Lips. (Phil. Lat. 74 = ł) investigavit, bibliothecae publicae (olim regiae) Berolinensis praepositi transmittendum liberalissime mihi curaverunt. Praeterea Pomponii Laeti editionem Romanam a. 1490 pulcherrimis initialibus exornatam (in bibliotheca publica Berolinensi Incun. 3488 = Hain 14217) ipse contuli.

In V praeter manum primam ($m.^1$) et eiusdem aetatis, ut videtur, manum antiquam (*m. ant.*) correcturae trium recentiorum manuum inveniuntur: $m.^2$ s. XV, quam iam Editio Romana novisse videtur (cf. II 11, 4 *accidat*; 8, 4 *quo intendit*); $m.^3$ (rarissima) fortasse eius est, qui codicem in usum Ed. Mant. contulit (cf. or. Macri 5 *vixatis* V, *vix satis* corr. m.^{3} in marg., sic Mant.); $m.^4$ denique post Pomponii Laeti editionem (1490), quae correcturas II 8, 4 *incendit*; 9, 4 *pervenere*; 11, 6 *probare* nondum exhibet, textum correxisse videtur (cf. Hauler l. l. p. 118).

Epistularum ordinem in codice V traditum servavi, quamquam priorem epistulam aetate inferiorem, posteriorem aetate superiorem esse iam Ioh. Clericus cognovit (cf. Frotscheri edit. Lipsiae 1830 p XIX). Quid? quod nuper Robertus Poehlmann et Eduardus Meyer nos docuerunt auctorem harum epistularum, quas primus Lud. Carrio (in Gruteri editione a. 1607 p. 495 sq., contra Douza ibid. p. 564 ff., cf. etiam edit. Cortianam, Lipsiae 1724, p. 1014 sq.) Sallustio abiudicavit, esse C. Sallustium Crispum historicum, alteram epistulam anno 49 a. Chr. n., priorem brevi post pugnam ad Thapsum factam vere anni 46 conscriptam esse. Equidem persuasum habeo has epistulas esse primitias Sallustianas. Sed velim suum sibi quisque iudicium faciat ex his commentationibus, quas qui scripserunt, alii has epistulas suppositicias (—), alii vere Sallustianas esse (+) censent:

(—) H. Jordan, *De Suasoriis ad Caesarem senem de re publica.* Berolini 1868.

(+) C. Spandau, *Eine Salluststudie.* Progr. Bayreuth 1869.

(±) L. Hellwig, *De genuina Sallusti ad Caesarem epistula cum incerti alicuius suasoria iuncta.* Diss. Lips. 1873.

(—) O. Hartung, *De Sallusti epistolis ad Caesarem senem.* Diss. Hal. Sax. 1874.

(—) Fr. Vogel, *'Ομοιότητες Sallustianae.* Act. sem. phil. Erl. I (1878) p. 341 sq.

(+) Joh. Pajk, *Sallust als Ethiker.* Progr. Franz Joseph-Gymn. Wien 1894.

Giov. Vittori, *Volgarizzamento delle due epistole de ordinanda re publica.* (Textus cum versione Italica et notis.) Aquila 1897.

(+) R. Pöhlmann, *Zur Geschichte der antiken Publicistik.* Sitzungsb. Ak. d. Wiss. München 1904 (p. 3—79) = Ges. Abh. *Aus Altertum und Gegenwart.* N. F. München 1911 p. 184 sq.

(+) Ed. Meyer, *Cäsars Monarchie und das Principat des Pompejus.* Berolini 1918 p. 558—582.

(+) Jos. Klek, *Symbuleutici qui dicitur sermonis historia critica* (Rhet. Stud. hg. v. Drerup. VIII). Paderborn 1919.

Imitationes et ὁμοιότητας Sallustianas addidi: alii, a quibus equidem sto, ex dictione sibi persuadeant has epistulas nemini adiudicandas esse nisi Sallustio ipsi, alii cum Jordano aliisque ex nimia similitudine verborum sententiarumque concludant hominem ingenii pusilli et angusti haec omnia mutuatum esse (v. etiam Ind. IV).*)

Dabam Berolini, pridie Kal. Ian. 1920.

A. Kurfess.

NOTAE

Ald. = Aldus (1522)
As. = Asulanus
Car. = Carrio
Ciacc. = Ciacconius
Cort. = Cortius (1724)
Gerl. = Gerlach
Jord. = H. Jordan
Laet. = Pomponius Laetus (1490)
Or. = Orelli
Wass. = Wassius.

*) Accedit: (+) O. Gebhardt, *Sallust als politischer Publizist während des Bürgerkrieges.* Diss. Halle 1920. Hic, ut epistulas vindicaret, haec protulit testimonia: Gell. XVII 18: *M. Varro in libro quem inscripsit Pius aut de pace C. Sallustium scriptorem seriae illius et severae orationis . . . in adulterio deprehensum ab Annio Milone loris bene caesum dicit et, cum dedisset pecuniam, dimissum* et Dio XLIII 9, 2: Καῖσαρ . . . τοὺς Νομάδας λαβὼν ἔς τε τὸ ὑπήκοον ἐπήγαγε καὶ τῷ Σαλουστίῳ λόγῳ μὲν ἄρχειν, ἔργῳ δὲ ἄγειν τε καὶ φέρειν ἐπέτρεψεν. ἀμέλει καὶ ἐδωροδόκησε πολλὰ καὶ ἥρπασεν, ὥστε καὶ κατηγορηθῆναι ⟨καὶ⟩ αἰσχύνην ἐσχάτην ὀφλεῖν, ὅτι τοιαῦτα συγγράμματα συγγράψας καὶ πολλὰ καὶ πικρὰ περὶ τῶν ἐκκαρπουμένων τινὰς εἰπὼν οὐκ ἐμιμήσατο τῷ ἔργῳ τοὺς λόγους· ὅθεν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' αὐτός γε ἑαυτὸν καὶ πάνυ τῇ συγγραφῇ ἐστηλοκόπησε.

C. SALLUSTI CRISPI
EPISTULAE
AD CAESAREM SENEM
DE RE PUBLICA
I

1. Pro vero antea optinebat regna atque imperia for- 1
tunam dono dare, item alia quae per mortaleis avide
cupiuntur, quia et apud indignos saepe erant quasi per
libidinem data neque cuiquam incorrupta permanserant.
sed res docuit id verum esse, quod in carminibus Ap- 2
pius ait, fabrum esse suae quemque fortunae, atque in 6
te maxume, qui tantum alios praegressus es, ut prius
defessi sint homines laudando facta tua quam tu laude
digna faciundo. ceterum ut fabricata sic virtute parta, 3
quam magna industria haberei decet, ne incuria de- 10
formentur aut conruant infirmata. nemo enim alteri im- 4
perium volens concedit et, quamvis bonus atque cle-
mens sit, qui plus potest tamen, quia malo esse licet,
formeidatur. id eo evenit, quia plerique rerum potentes 5
pervorse consulunt et eo se munitiores putant, quo illei 15
quibus imperitant nequiores fuere. at contra id eniti 6
decet, cum ipse bonus atque strenuus sis, uti quam
optumis imperites. nam pessumus quisque asperrume
rectorem patitur. sed tibi hoc gravius est, quam ante 7
te omnibus, armis parta componere, quod bellum ali- 20
orum pace mollius gessisti. ad hoc victores praedam 8
petunt, victi cives sunt. inter has difficultates evaden-
dum est tibi atque in posterum firmanda res publica

1 Apul. apol. init.: certus equidem eram proque vero obtinebam 8 ep. II 1,6 17 Cat. 20,7: strenui boni 18 Seneca de ira III 36,4: admonere bonus gaudet: pessimus quisque rectorem asperrime patitur

in V *inscriptum* AD CAESAREM SENEM: · DE REPUBLICA INCIP. FELICIT:. 1 fortuna V 7 es *in ras.* V 14 ideo V

non armis modo neque advorsum hostis, sed, quod
9 multo multoque asperius est, pacis bonis artibus. ergo
omnes magna mediocri sapientia res huc vocat, quae
10 quisque optima potest, utei dicant. ac mihi sic videtur:
5 qualeicumque modo tu victoriam composuereis, ita alia
1 omnia futura. **2.** sed iam, quo melius faciliusque constituas, paucis quae me animus monet accipe.

2 Bellum tibi fuit, imperator, cum homine claro,
magnis opibus, avido potentiae, maiore fortuna quam
10 sapientia, quem secuti sunt pauci per suam iniuriam
tibi inimici, item quos adfinitas aut alia necessitudo
3 traxit. nam particeps dominationis neque fuit quisquam
neque, si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus
4 foret. cetera multitudo volgi more magis quam iudicio,
5 post alius alium quasi prudentiorem secuti. per idem
16 tempus maledictis ineiquorum occupandae rei publicae
in spem adducti homines, quibus omnia probro ac luxuria polluta erant, concurrere in castra tua et aperte
quieteis mortem rapinas, postremo omnia quae corrupto
6 animo lubebat, minitari. ex queis magna pars, ubi ne-
21 que creditum condonare neque te civibus sicuti hostibus uti vident, defluxere, pauci restitere quibus maius
otium in castris quam Romae futurum erat: tanta vis
7 creditorum inpendebat. sed ob easdem causas immane
25 dictust quanti et quam multi mortales postea ad Pompeium discesserint, eoque per omne tempus belli quasi
sacro atque inspoliato fano debitores usi.

1 **3.** Igitur quoniam tibi victori de bello atque pace agitandum est, hoc uti civiliter deponas, illa ut quam iustis-
30 sima et diuturna sit, de te ipso primum, qui ea com-

8 ep. II 7, 6; Iug. 70, 2: hominem nobilem, magnis opibus clarum acceptumque popularibus suis (Tac. ann. XII 29, 1)
21 Iug. 31, 23: sociis vestris veluti hostibus, hostibus pro sociis utuntur

3 mediocri *As.*, mediocris V 21 condonarei *Jord.*, condonari *Cort.* · sic uti V 25 *ad* dictust *m.*[4] *in marg.* -m sit *adnot.* 29 ut *post* illa *ins. Ald.*, *om.* V

positurus es, quid optimum factu sit existima. equidem 2
ego cuncta imperia crudelia magis acerba quam diuturna arbitror, neque quemquam multis metuendum
esse, quin ad eum ex multis formido reccidat: eam
vitam bellum aeternum et anceps gerere, quoniam ne- 5
que adversus neque ab tergo aut lateribus tutus sis,
semper in periculo aut metu agites. contra qui benigni- 3
tate et clementia imperium temperavere iis laeta et candida omnia visa, etiam hostes aequiores quam aliis
cives. haud scio an qui me his dictis corruptorem vic- 4
toriae tuae nimisque in victos bona voluntate praedicent. 11
scilicet quod ea, quae externis nationibus natura nobis
hostibus nosque maioresque nostri saepe tribuere, ea
civibus danda arbitror neque barbaro ritu caede caedem et sanguinem sanguine expianda, **4.** an illa, quae 1
paulo ante hoc bellum in Cn. Pompeium victoriamque 16
Sullanam increpabantur, oblivio interfecit: Domitium,
Carbonem, Brutum, alios item non armatos neque in
proelio belli iure sed postea supplices per summum
scelus interfectos, plebem Romanam in villa publica 20
pecoris modo conscissam? eheu quam illa occulta ci- 2
vium funera et repentinae caedes, in parentum aut liberorum sinum fuga mulierum et puerorum, vastatio domuum ante partam a te victoriam saeva atque crudelia
erant! ad quae te idem illi hortantur: [et] scilicet id cer- 3
tatum esse, utrius vestrum arbitrio iniuriae fierent, ne- 26
que receptam sed captam a te rem publicam et ea causa
exercitus stipendiis confectis optimos et veterrimos omnium advorsum fratres parentisque [alii liberos] armis

21 ep. II 4, 2; Cat. 58, 21: neu capti potius sicut pecora trucidemini

2 Malus diuturnitatis custos est metus *in marg. adnot. m.*[4]
9 aequiores quam aliis *Car.*, nequiores quam alii V 12 exteris *Jord.* 16 CN · (N *in ras.*) V 17 intercepit *Gronovius*, *fort. recte* 20 plebēromanam (*virg. sup. e*[2] *m. ant. add.*) V
21 pecoris (p *corr.*) V 25 et *del. Jord.* 29 alii liberos *del. Jord.*

contendere; ut ex alienis malis deterrumi mortales ventri atque profundae lubidini sumptus quaererent atque essent obprobria victoriae, quorum flagitiis commacu-
4 laretur bonorum laus. neque enim te praeterire puto,
5 quali quisque eorum more aut modestia etiam tum dubia victoria sese gesserit quoque modo in belli administratione scorta aut convivia exercuerint nonnulli, quorum aetas ne per otium quidem talis voluptatis sine dedecore attingerit.

1 **5.** De bello satis dictum. de pace firmanda quoniam
11 tuque et omnes tui agitatis, primum id, quaeso, considera quale sit de quo consultas: ita bonis malisque
2 dimotis patenti via ad verum perges. ego sic existimo: quoniam orta omnia intereunt, qua tempestate urbi Ro-
15 manae fatum excidii adventarit, civis cum civibus manus conserturos, ita defessos et exsanguis regi aut nationi praedae futuros. aliter non orbis terrarum neque cunctae gentes conglobatae movere aut contundere
3 queunt hoc imperium. firmanda igitur sunt vel con-
4 cordiae bona et discordiae mala expellenda. id ita eve-
21 niet, si sumptuum et rapinarum licentiam dempseris, non ad vetera instituta revocans, quae iam pridem corruptis moribus ludibrio sunt, sed si suam quoique rem
5 familiarem finem sumptuum statueris: quoniam is in-
25 cessit mos, ut homines adulescentuli sua atque aliena consumere, nihil libidinei atque aliis rogantibus denegare pulcherrimum putent, eam virtutem et magnitudinem animi, pudorem atque modestiam pro socordia

---

5 Cat. 11, 4; 38. 4: neque modus neque modestia (Sall. inv. in Cic. 1, 1) 7 Cat. 7, 4: in scortis atque conviviis lubidinem habebat (Plaut. Amph. 288) 10 Cat. 19, 6: de superiore coniuratione satis dictum 14 Iug. 2, 3: omniaque orta occidunt (Thuc. II 64: *πάντα γὰρ πέφυκε καὶ ἐλασσοῦσθαι*) 16 Cat. 31, 4: defessis et exanguibus 18 Sisenna fr. 64 (Peter) 24 Cat. 13, 3: lubido incesserat 26 Cat. 12, 2: rapere consumere, sua parvi pendere, aliena cupere 26 Thuc. III 82, 3

---

5 qualis (ṣ *puncto del. m.*[1]) V 9 attigerit *l* 12 quale sit *Or.*, qualis sit V 15 ciuis (ui *in ras.*) V 19 vel] et *Cort.*

aestiment. ergo animus ferox prava via ingressus, ubi 6
consueta non suppetunt, fertur accensus in socios modo modo in civis, movet composita et res novas veteribus aeque conquirit. quare tollendus est fenerator in poste- 7
rum, uti suas quisque res curemus. ea vera atque sim- 8
plex via est, magistratum populo, non creditori gerere 6
et magnitudinem animi in addendo non demendo rei publicae ostendere.

6. Atque ego scio quam aspera haec res in principio 1
futura sit, praesertim is qui se in victoria licentius libe- 10
riusque quam artius futuros credebant. quorum si saluti potius quam lubidini consules, illosque nosque et socios in pace firma constitues: sin eadem studia artesque iuventuti erunt, ne ista egregia tua fama simul cum urbe Roma brevi concidet. postremo sapientes pacis 2
causa bellum gerunt, laborem spe otii sustentant. nisi 16
illam firmam efficis, vinci an vicisse quid retulit? quare 3
capesse, per deos, rem publicam et omnia aspera, uti soles, pervade. namque aut tu mederi potes aut omit- 4
tenda est cura omnibus. neque quisquam te ad crudelis 20
poenas aut acerba iudicia invocat, quibus civitas vastatur magis quam corrigitur, sed ut pravas artis malasque libidines ab iuventute prohibeas. ea vera clemen- 5
tia erit consuluisse, ne merito cives patria expellerentur, retinuisse ab stultitia et falsis voluptatibus, pacem et 25
concordiam stabilivisse, non si flagitiis opsecutus, delicta perpessus praesens gaudium quom mox futuro malo concesseris.

---

3 Cat. 21, 1: quieta movere (or. Lep. 25) 10 Iug. 87, 4: laxius licentiusque 15 Aristot. Polit. VI 15 (p. 1334 a 15): *τέλος γὰρ . . . εἰρήνη μὲν πολέμου, σχολὴ δ' ἀσχολίας. unde* Cic. off. I 11, 35: suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, ut sine iniuria in pace vivatur 18 ep. II 1, 3; Cat. 52, 6: capessite rem publicam Iug. 75, 2: omnes asperitates supervadere

---

2 consuexata (·xa *induxit m.*[1]) V 4 aec (a *in ras.*) conquirit V *corr. Hauler* (*cf. Plaut. Amph. 293, Curc. 141*), acquirit *l Laet.* 24 immerito *Ald.* ciuis V supervade *coni. Popma* 27 quom V: *cf. infra c. 7, 4, cod. Histor. Vat. frg. III 96 A 20 Mbr.*

1 7. Ac mihi animus, quibus rebus alii timent, maxume
fretus est negotii magnitudine et quia tibi terrae et ma-
ria simul omnia componenda sunt. quippe res parvas
tantum ingenium attingere nequiret, magnae curae
2 magna merces est. igitur provideas oportet, uti pleps
6 largitionibus et publico frumento corrupta habeat ne-
gotia sua, quibus ab malo publico detineatur: iuventus
probitati et industriae, non sumptibus neque divitiis
3 studeat. id ita eveniet, si pecuniae, quae maxuma om-
4 nium pernicies est, usum atque decus dempseris. nam
11 saepe ego quom animo meo reputans quibus quisque
rebus clari viri magnitudinem invenissent quaeque res
populos nationesve magnis auctibus auxissent, ac deinde
quibus causis amplissima regna et imperia conruissent,
15 eadem semper bona atque mala reperiebam, omnesque
5 victores divitias contempsisse et victos cupivisse. neque
aliter quisquam extollere sese et divina mortalis attin-
gere potest, nisi omissis pecuniae et corporis gaudiis
animo indulgens, non adsentando neque concupita prae-
20 bendo, pervorsam gratiam gratificans, sed in labore
patientia bonisque praeceptis et factis fortibus exerci-
tando.

1 8. Nam domum aut villam exstruere, eam signis
aulaeis alieisque operibus exornare et omnia potius
25 quam semet visendum efficere, id est non divitias de-
2 cori habere, sed ipsum illis flagitio esse. porro ei, qui-
bus bis die ventrem onerare, nullam noctem sine scorto
quiescere mos est, ubi animum, quem dominari dece-
bat, servitio oppressere, nequeiquam eo postea hebeti
3 atque claudo pro exercito uti volunt. nam inprudentia
31 pleraque et se praecipitat. verum haec et omnia mala
pariter cum honore pecuniae desinent, si neque magi-

---

7 ep. II 5,8 11 Iug. 13,4: cum animo reputans 13 Liv. XXIX 27,3

---

3 paruas *Ed. Rom.*, prauas V 4 neq.|iret V, neq;iret *l* plebes *l* 10 decus *As.*, dedecus V 13 auctibus *Ciacc.*, auctoribus V 26 eis V 31 precipitat V

stratus neque alia volgo cupienda venalia erunt. ad 4
hoc providendum est tibi, quonam modo Italia atque
provinciae tutiores sint: id quod factu haut obscurum
est. nam idem omnia vastant, suas deserendo domos 5
et per iniuriam alienas occupando. item ne, uti adhuc, 6
militia iniusta aut inaequalis sit, cum alii triginta, pars 6
nullum stipendium facient. et frumentum id, quod antea
praemium ignaviae fuit, per municipia et colonias illis
dare conveniet, qui stipendiis emeritis domos rever-
terint. 10

Quae rei publicae necessaria tibique gloriosa ratus 7
sum, quam paucissimis apsolvi. non peius videtur pauca 8
nunc de facto meo disserere. plerique mortales ad iudi- 9
candum satis ingenii habent aut simulant: verum enim
ad reprehendunda aliena facta aut dicta ardet omnibus 15
animus, vix satis apertum os aut lingua prompta vide-
tur, quae meditata pectore evolvat. quibus me sub-
iectum haud paenitet, magis reticuisse pigeret. nam 10
sive hac seu meliore alia via perges, a me quidem pro
virili parte dictum et adiutum fuerit. relicuum est op- 20
tare uti quae tibi placuerint ea di immortales adpro-
bent beneque evenire sinant.

II.

1. Scio ego, quam difficile atque asperum factu sit 1
consilium dare regi aut imperatori, postremo quoiquam
mortali, quoius opes in excelso sunt, quippe cum et 25

---

12 Iug. 17, 2: cetera quam paucissumis absolvam 23 Iug. 85, 1 (init. orat. Marii): scio ego 17 ep. II 7, 6 19 ep. II 12, 2 25 Cat. 51, 16: in excelso aetatem agunt

---

3 absurdum (*pro* obscurum) *Jord.* (ed.[2] 1876) *ex II 8, 1* 7 faciunt *susp. Jord.*[2] 12 peius *corruptum esse putavit Jord.*[2], ineptum *Wirz, Z. f. Gymn.-W. XXXI 286* 17 meditata pectore euoluat *'fuisse qui legendum conicerent' dicit Car.*, quae medita pectore euolat V, quem edita (*sic etiam Ed. Ven.*, *unde Wass.* edicta) pectore evolat *Ed. Rom.* 22 *post* sinant *duorum versiculorum spatium non conscriptum in* V

illis consultorum copiae adsint neque de futuro quis-
2 quam satis callidus satisque prudens sit. quin etiam
saepe prava· magis quam bona consilia prospere eve-
niunt, quia plerasque res fortuna ex libidine sua agitat.
3 sed mihi studium fuit adulescentulo rem publicam ca-
6 pessere, atque in ea cognoscenda multam magnamque
curam habui: non ita ut magistratum modo caperem,
quem multi malis artibus adepti erant, sed etiam ut
rem publicam domi militiaeque quantumque armis viris
4 opulentia posset cognitum habuerim. itaque mihi multa
11 cum animo agitanti consilium fuit famam modestiam-
que meam post tuam dignitatem haberei et quoius rei
lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriae
5 acciderit. idque non temere neque ex fortuna tua de-
15 crevi, sed quia in te praeter ceteras artem unam egregie
mirabilem comperi, semper tibi maiorem in adversis
6 quam in secundis rebus animum esse. sed per ceteros
mortalis illa res clarior est, quod prius defessi sunt ho-
mines laudando atque admirando munificentiam tuam,
1 quam tu [in] faciundo quae gloria digna essent. **2.** equi-
21 dem mihi decretum est nihil tam ex alto reperiri posse,
2 quod non cogitanti tibi in promptu sit. neque eo quae
visa sunt de re publica tibi scripsi, quia mihi consilium
atque ingenium meum amplius aequo probaretur, sed
25 inter labores militiae interque proelia victorias impe-
3 rium statui admonendum te de negotiis urbanis. nam-
que tibi si id modo in pectore consilii est, ut te ab
inimicorum impetu vindices quoque modo contra ad-
versum consulem beneficia populi retineas, indigna

---

5 Cat. 3.3: sed ego adulescentulus studio ad rem p. latus sum
12 Iug. 73,5: post illius honorem ducerent 15 Iug. 79,1: egre-
gium atque mirabile facinus memorare 21/22 Thuc. I 138. Corn.
Nep. Them. 1, 4 24 Cat. 51, 11: multi gravius aequo habuere

---

8 quam multi (u *in ras.*) V 10 cognitam *edd. vett.*
14 accederet *Ald.* 20 quãṇtu in faciundo V, in *om. Ed. Rom., defendit Jord. coll. p. 5, 7, sed cf. ep. I 1, 6* 21 reperiri V,
repeti *Ciacc.* 22 eo] ego *in* V *corr. m.*[8]

virtute tua cogitas. sin in te ille animus est, qui iam 4
a principio nobilitatis factionem disturbavit, plebem Ro-
manam ex gravi servitute in libertatem restituit, in prae-
tura inimicorum arma inermis disiecit, domi militiaeque
tanta et tam praeclara facinora fecit, ut ne inimici qui- 5
dem queri quicquam audeant nisi de magnitudine tua:
quin tu accipe ea quae dicam de summa re publica.
quae profecto aut vera invenies aut certe haud procul
a vero.

3. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate 1
aut quia nihil eo maluit quod tibi obesset ita lapsus 11
est, ut hostibus tela in manus iaceret, quibus ille rebus
rem publicam conturbavit, eisdem tibi restituendum
est. primum omnium summam potestatem moderandi 2
de vectigalibus sumptibus iudiciis senatoribus paucis 15
tradidit, plebem Romanam, quoius antea summa po-
testas erat, ne aequeis quidem legibus in servitute reli-
quit. iudicia tametsi, sicut antea, tribus ordinibus tra- 3
dita sunt, tamen idem illi factiosi regunt, dant adimunt
quae lubet, innocentis circumveniunt, suos ad honorem 20
extollunt. non facinus, non probrum aut flagitium obstat, 4
quo minus magistratus capiant. quos commodum est
trahunt rapiunt; postremo tanquam urbe capta libidine
ac licentia sua pro legibus utuntur. ac me quidem me- 5
diocris dolor angeret, si virtute partam victoriam more 25
suo per servitium exercerent. sed homines inertissimi, 6
quorum omnis vis virtusque in lingua sita est, forte
atque alterius socordia dominationem oblatam insolen-

---

5 Cat. 53, 2: domi militiaeque ... praeclara facinora fecit
20 Cat. 51, 40: circumvenire innocentem 23 Cat. 11, 4: rapere
omnes ⟨omnes⟩ trahere Cat. 52, 4: frustra iudicia implores:
capta urbe nihil fit reliqui victis 26 Cat. 38, 4: victoriam cru-
deliter exercebant 27 Cat. 1, 2: nostra omnis vis in animo
et corpore sita est

---

2 disturbabit V*l*, disturbavit *Ed. Mant.* 17 neque is *l*
20 lubet *Ed. Mant.*, luget V*l* adhorem (no *s. s. m.*[1]) V 27 lin-
gua * sita (s *vel* r *eras.*) V

illis consultorum copiae adsint neque de futuro quis-
2 quam satis callidus satisque prudens sit. quin etiam
saepe prava magis quam bona consilia prospere eve-
niunt, quia plerasque res fortuna ex libidine sua agitat.
3 sed mihi studium fuit adulescentulo rem publicam ca-
6 pessere, atque in ea cognoscenda multam magnamque
curam habui: non ita ut magistratum modo caperem,
quem multi malis artibus adepti erant, sed etiam ut
rem publicam domi militiaeque quantumque armis viris
4 opulentia posset cognitum habuerim. itaque mihi multa
11 cum animo agitanti consilium fuit famam modestiam-
que meam post tuam dignitatem haberei et quoius rei
lubet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriae
5 acciderit. idque non temere neque ex fortuna tua de-
15 crevi, sed quia in te praeter ceteras artem unam egregie
mirabilem comperi, semper tibi maiorem in adversis
6 quam in secundis rebus animum esse. sed per ceteros
mortalis illa res clarior est, quod prius defessi sunt ho-
mines laudando atque admirando munificentiam tuam,
1 quam tu [in] faciundo quae gloria digna essent. **2.** equi-
21 dem mihi decretum est nihil tam ex alto reperiri posse,
2 quod non cogitanti tibi in promptu sit. neque eo quae
visa sunt de re publica tibi scripsi, quia mihi consilium
atque ingenium meum amplius aequo probaretur, sed
25 inter labores militiae interque proelia victorias impe-
3 rium statui admonendum te de negotiis urbanis. nam-
que tibi si id modo in pectore consilii est, ut te ab
inimicorum impetu vindices quoque modo contra ad-
versum consulem beneficia populi retineas, indigna

5 Cat. 3, 3: sed ego adulescentulus studio ad rem p. latus sum
12 Iug. 73, 5: post illius honorem ducerent 15 Iug. 79, 1: egregium atque mirabile facinus memorare 21/22 Thuc. I 138. Corn. Nep. Them. 1, 4 24 Cat. 51, 11: multi gravius aequo habuere

8 quam multi (u *in ras.*) V 10 cognitam *edd. vett.*
14 accederet *Ald.* 20 quãntu in faciundo V, in *om. Ed. Rom.*, *defendit Jord. coll. p. 5, 7, sed cf. ep. I 1, 6* 21 reperiri V, repeti *Ciacc.* 22 eo] ego *in* V *corr. m.*[3]

virtute tua cogitas. sin in te ille animus est, qui iam 4
a principio nobilitatis factionem disturbavit, plebem Ro-
manam ex gravi servitute in libertatem restituit, in prae-
tura inimicorum arma inermis disiecit, domi militiaeque
tanta et tam praeclara facinora fecit, ut ne inimici qui- 5
dem queri quicquam audeant nisi de magnitudine tua:
quin tu accipe ea quae dicam de summa re publica.
quae profecto aut vera invenies aut certe haud procul
a vero.

3. Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate 1
aut quia nihil eo maluit quod tibi obesset ita lapsus 11
est, ut hostibus tela in manus iaceret, quibus ille rebus
rem publicam conturbavit, eisdem tibi restituendum
est. primum omnium summam potestatem moderandi 2
de vectigalibus sumptibus iudiciis senatoribus paucis 15
tradidit, plebem Romanam, quoius antea summa po-
testas erat, ne aequeis quidem legibus in servitute reli-
quit. iudicia tametsi, sicut antea, tribus ordinibus tra- 3
dita sunt, tamen idem illi factiosi regunt, dant adimunt
quae lubet, innocentis circumveniunt, suos ad honorem 20
extollunt. non facinus, non probrum aut flagitium obstat, 4
quo minus magistratus capiant. quos commodum est
trahunt rapiunt; postremo tanquam urbe capta libidine
ac licentia sua pro legibus utuntur. ac me quidem me- 5
diocris dolor angeret, si virtute partam victoriam more 25
suo per servitium exercerent. sed homines inertissimi, 6
quorum omnis vis virtusque in lingua sita est, forte
atque alterius socordia dominationem oblatam insolen-

5 Cat. 53, 2: domi militiaeque ... praeclara facinora fecit
20 Cat. 51, 40: circumvenire innocentem 23 Cat. 11, 4: rapere omnes ⟨omnes⟩ trahere Cat. 52, 4: frustra iudicia implores: capta urbe nihil fit reliqui victis 26 Cat. 38, 4: victoriam crudeliter exercebant 27 Cat. 1, 2: nostra omnis vis in animo et corpore sita est

2 disturbabit V*l*, disturbavit *Ed. Mant.* 17 neque is *l*
20 lubet *Ed. Mant.*, luget V*l* adhorem (no *s. s. m.*[1]) V 27 lingua * sita (s *vel* r *eras.*) V

7 tes agitant. nam quae seditio aut dissensio civilis tot
tam inlustris familias ab stirpe evertit? aut quorum
unquam in victoria animus tam praeceps tamque in-
1 moderatus fuit? **4.** L. Sulla, cui omnia in victoria lege
5 belli licuerunt, tametsi supplicio hostium partis suas
muniri intellegebat, tamen paucis interfectis ceteros
2 beneficio quam metu retinere maluit. at hercule M. Ca-
toni L. Domitio ceterisque eiusdem factionis quadra-
ginta senatores, multi praeterea cum spe bona adule-
10 scentes sicutei hostiae mactati sunt, quom interea in-
portunissima genera hominum tot miserorum civium
sanguine satiari nequiere: non orbi liberi, non paren-
tes exacta aetate, non luctus gemitus virorum mulierum
immanem eorum animum inflexit, quein acerbius in
15 dies male faciundo ac dicundo dignitate alios alios civi-
3 tate eversum irent. nam quid ego de te dicam? cuius
contumeliam homines ignavissimi vita sua commutare
volunt, si liceat. neque illis tantae voluptati est, tametsi
insperantibus accidit, dominatio quanto maerori tua
20 dignitas: quein optatius habent ex tua calamitate peri-
culum libertatis facere, quam per te populi Romani
4 imperium maximum ex magno fieri. quo magis tibi
etiam atque etiam animo prospiciendum est, quonam
5 modo rem stabilias communiasque. mihi quidem quae
25 mens suppetit eloqui non dubitabo. ceterum tuei erit
ingenii probare, quae vera atque utilia factu putes.
1 **5.** In duas partes ego civitatem divisam arbitror, sicut
a maioribus accepi, in patres et plebem. antea in pa-

---

1 Cat. 9, 5: imperium agitare 2 Cat. 9, 1: ab stirpe interiit 11 or. Lep. 5: non tot exercituum clade satiatus 27 Cat. 6, 1: urbem Romam, sicut ego accepi, condidere Troiani

---

1 nam quae *Ed. Rom.*, nam que *Ed. Mant.*, namque V 7 at hercule M. Catoni *Or.*, at hercule a M. Catone *Mommsen*, atherculem catonem V, at hercule nunc cum Catone *Ald.* (*cf. Ed. Meyer p. 573*) 10 sic utei V 12 nequier. V*l* 14 quein (quin *s. s. m. ant.*) V 19 merore V, -ri *l* 20 quaein (quin *s. s. m. ant.*) V 24 que V 27 sic ut (*m.*[1], *coni. m. ant.*) V

tribus summa auctoritas erat, vis multo maxuma in
plebe. itaque saepius in civitate secessio fuit semper- 2
que nobilitatis opes deminutae sunt et ius populi am-
plificatum. sed plebs eo libere agitabat, quia nullius 3
potentia super leges erat neque divitiis aut superbia 5
sed bona fama factisque fortibus nobilis ignobilem
anteibat: humillimus quisque in armis aut in militia
nullius honestae rei egens satis sibi satisque patriae
erat. sed ubi eos paulatim expulsos agris inertia atque 4
inopia incertas domos habere subegit, coepere alienas 10
opes petere, libertatem suam cum re publica venalem
habere. ita paulatim populus, qui dominus erat, cunc- 5
tis gentibus imperitabat, dilapsus est et pro communi
imperio privatim sibi quisque servitutem peperit. haec 6
igitur multitudo primum malis moribus inbuta, deinde 15
in artis vitasque varias dispalata, nullo modo inter se
congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad ca-
pessendam rem publicam. ceterum additis novis civi- 7
bus magna me spes tenet fore ut omnes expergiscantur
ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendae, 20
tum his servitutis amittendae cura orietur. hos ego cen- 8
seo permixtos cum veteribus novos in coloniis consti-
tuas: ita et res militaris opulentior erit et plebs bonis
negotiis impedita malum publicum facere desinet.
6. Sed non inscius neque inprudens sum, quom ea 1
res agetur, quae saevitia quaeque tempestates homi- 26
num nobilium futurae sint, quom indignabuntur, omnia
funditus misceri, antiquis civibus hanc servitutem in-
poni, regnum denique ex libera civitate futurum, ubi

---

2 Cat. 33, 3: saepe plebes a patribus secessit 10 Cat. 5, 4: alieni adpetens 11 Cat. 10, 4: omnia venalia habere 15 Cat. 13, 4 animus imbutus malis artibus 16 Sisenna fr. 35 et 134 (Peter) 19 Cat. 58, 18: magna me spes victoriae tenet

---

6 factisque: i *in ras. m.*[1] 7 armis (r *in ras.*, *m.*[1] *corr. ex* an) V, aruis *Dousa*, agris *Poehlm.* 8 rei egens] iegens *in ras.* V 16 anartis (*in marg.* in artes *corr. m.*[2]) V 25 quom (*s. s.* cum) V, quo mea *l*

unius munere multitudo ingens in civitatem pervenerit. equidem ego sic apud animum meum statuo: malum facinus in se admittere, qui incommodo rei publicae gratiam sibi conciliet: ubi bonum publicum etiam privatim usui est, id vero dubitare adgredi, socordiae atque ignaviae duco. M. Druso semper consilium fuit in tribunatu summa ope niti pro nobilitate; neque ullam rem in principio agere intendit, nisi illei auctores fuerant. sed homines factiosi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant, ubi intellexerunt per unum hominem maxumum beneficium multis mortalibus dari, videlicet sibi quisque conscius malo atque infido animo esse, de M. Druso iuxta ac se existumaverunt. itaque metu ne per tantam gratiam solus rerum poteretur, contra eam nisi sua et ipseius consilia disturbaverunt. quo tibi, imperator, maiore cura fideique amici et multa praesidia paranda sunt.

7. Hostem adversum deprimere strenuo homini haud difficilest: occulta pericula neque facere neque vitare bonis in promptu est. igitur, ubi eos in civitatem adduxeris, quoniam quidem renovata plebs erit, in ea re maxume animum exerceto, ut colantur boni mores, concordia inter veteres et novos coalescat. sed multo maxumum bonum patriae civibus, tibi liberis, postremo humanae genti pepereris, si studium pecuniae aut sustuleris aut quoad res feret, minueris. aliter neque privata res neque publica neque domi neque militiae regi potest. nam ubi cupido divitiarum invasit, neque disciplina neque artes bonae neque ingenium ullum satis pollet,

---

2 Iug. 110, 3: apud animum meum nihil carius habeo 9 Iug. 16, 4: paucis carior fides quam pecunia fuit 23 Iug. 87, 3: novi veteresque coaluere Cat. 36, 4: multo maxume memorabile 25 Cat. 11, 3: avaritia pecuniae studium habet

---

5 adgredi* (*fort.* s *eras.*) V 6 ignauiae V *in marg. scr. m.*[1] 8 illei *Jord.*, illę (*corr. ex* ille) V 13 iuxta se *Jord.*, iuxta ac de se *Gerl.* 16 maiore *Gerl.*, maior V 26 quo ad V feret *Ald.*, referet V *Ed. Rom.*

quin animus magis aut minus mature, postremo tamen succumbat. saepe iam audivi, qui reges, quae civitates et nationes per opulentiam magna imperia amiserint, quae per virtutem inopes ceperant: id adeo haud mirandum est. nam ubi bonus deteriorem divitiis magis clarum magisque acceptum videt, primo aestuat multaque in pectore volvit: sed ubi gloria honorem magis in dies, virtutem opulentia vincit, animus ad voluptatem a vero deficit. quippe gloria industria alitur, ubi eam dempseris, ipsa per se virtus amara atque aspera est. postremo ubi divitiae clarae habentur, ibi omnia bona vilia sunt, fides probitas pudor pudicitia. nam ad virtutem una ardua via est, ad pecuniam qua cuique lubet nititur: et malis et bonis rebus ea creatur. ergo in primis auctoritatem pecuniae demito. neque de capite neque de honore ex copiis quisquam magis aut minus iudicaverit, sicut neque praetor neque consul ex opulentia verum ex dignitate creetur. sed de magistratu facile populi iudicium fit: iudices a paucis probari regnum est, ex pecunia legi inhonestum. quare omnes primae classis iudicare placet, sed numero plures quam iudicant. neque Rhodios neque alias civitates unquam iudiciorum suorum paenituit, ubi promiscue dives et pauper, ut cuique fors tulit, de maximis rebus iuxta ac de minimis disceptat.

8. Sed magistratibus creandis haud mihi quidem apsurde placet lex, quam C. Gracchus in tribunatu promulgaverat, ut ex confusis quinque classibus sorte centuriae vocarentur. ita coaequatur dignitate pecunia, virtute anteire alius alium properabit. haec ego magna

---

1 Iug. 11, 3: abunde pollens potensque et clarus est animus. Cat. 51, 2: sin lubido possidet, ea dominatur; animus nihil valet 17 Iug. 4, 8: proinde quasi praetura et consulatus magnifica sint

---

4 id adeo *As.*, id eo V 12 probatas *per ras. in* probitas *corr.* V 13 et *post* una *ins. Ald.*, via *inter* ardua *et* est *in* V *s. s. m. ant.* 23 promišce (v *add. m.*[2]) V 29 coaequantur V, *unde fortasse* pecuniae *legendum censuit Or.* 30 antire V

remedia contra divitias statuo. nam perinde omnes res laudantur atque adpetuntur, ut earum rerum usus est. malitia praemiis exercetur: ubi ea dempseris, nemo omnium gratuito malus est. ceterum avaritia belua fera inmanis intoleranda est: quo intendit, oppida agros fana atque domos vastat, divina cum humanis permiscet, neque exercitus neque moenia obstant, quominus vi sua penetret; fama pudicitia liberis patria atque parentibus cunctos mortalis spoliat. verum, si pecuniae decus ademeris, magna illa vis avaritiae facile bonis moribus vincetur. atque haec ita sese habere tametsi omnes aequi atque iniqui memorant, tamen tibi cum factione nobilitatis haut mediocriter certandum est. quoius si dolum caveris, alia omnia in proclivi erunt. nam ii, si virtute satis valerent, magis aemuli bonorum quam invidi essent. quia desidia et inertia, stupor eos atque torpedo invasit, strepunt obtrectant, alienam famam bonam suum dedecus aestumant.

9. Sed quid ego plura quasi de ignotis memorem? M. Bibuli fortitudo atque animi vis in consulatum erupit; hebes lingua, magis malus quam callidus ingenio. quid ille audeat, quoi consulatus, maximum imperium, maxumo dedecori fuit? an L. Domiti magna vis est, quoius nullum membrum a flagitio aut facinore vacat? lingua vana manus cruentae pedes fugaces; quae ho-

---

3 or. Phil. 9: ubi malos praemia sequuntur, haud facile quisquam gratuito bonus est (Cat. 16, 3) 6 Cat. 12, 2: divina atque humana promiscua habere 15 Cat. 51, 38: imitari quam invidere bonis malebant 24 Sall. inv in Cic. 3, 5: mercennarius patronus, cuius nulla pars corporis a turpitudine vacat, lingua vana, manus rapacissimae, gula immensa, pedes fugaces: quae honeste nominari non possunt, inhonestissima (Cic. Phil. II 19) 25 Iug. 31, 12

---

5 quod (*corr. m.*[2]) intendit (*sup.* t *priorem* c *scr. m.*[1]) V 10 ademeris] dempseris *Vogel.* (*cf. I 5,4. II 7,7. 7,10. 8,3*) 13 haut] aut V *l* (*cf. p. 7, 3*) 22 quod (i *s. s. m. ant.*) V quoi] qui V *Ed. Rom.*, cui *Laet. l*

neste nominari nequeunt, inhonestissima. unius tamen M. Catonis ingenium versutum loquax callidum haud contemno. parantur haec disciplina Graecorum. sed virtus vigilantia labor apud Graecos nulla sunt. quippe qui domi libertatem suam per inertiam amiserint, censesne eorum praeceptis imperium haberi posse? reliqui de factione sunt inertissimi nobiles, in quibus sicut in titulo praeter bonum nomen nihil est additamenti. L. Postumii M. Favonii mihi videntur quasi magnae navis supervacuanea onera esse: ubi salvi pervenere, usui sunt; si quid adversi coortum est, de illeis potissimum iactura fit, quia pretii minimi sunt.

10. Nunc quoniam, sicut mihi videor, de plebe renovanda conrigendaque satis disserui, de senatu quae tibi agenda videntur, dicam. postquam mihi aetas ingeniumque adolevit, haud ferme armis atque equis corpus exercui, sed animum in litteris agitavi: quod natura firmius erat, id in laboribus habui. atque ego in ea vita multa legendo atque audiendo ita comperi, omnia regna, item civitates et nationes usque eo prosperum imperium habuisse, dum apud eos vera consilia valuerunt: ubicumque gratia timor voluptas ea corrupere, post paulo inminutae opes, deinde ademptum imperium, postremo servitus imposita est. equidem ego sic apud animum meum statuo: cuicumque in sua civitate amplior inlustriorque locus quam aliis est, ei magnam curam esse rei publicae. nam ceteris salva urbe tantum modo libertas tuta est: qui per virtutem sibi divitias

---

4 Cat. 54, 4 15 Iug. 63, 3: ingenium adolevit 19 Cat. 53, 7: sed mihi multa legenti, multa audienti lubuit attendere (Cat. 3. Iug. 4)

---

1 honeste *Ed. Rom.*, honestae V tamen] tantum *susp. Jord.*[2] 2 *in marg. m.*[4] *in* V *add.* Cato loquax 7 in titulo *Jord.*[2], instituto V, *tuetur Or.*, in statua nihil praeter nomen *Lips.* 8 additamenta L. Postumi M. Fauoni *Or.* 10 peruenire (*m.*[1], *corr. m.*[4]) V 12 praetii V 13 sic ut V 21 Vera Consilia *in marg. it.* (*m.*[4]) V 28 tuta *ex* tua (t *s. s. m. ant.*) V

decus honorem pepererunt, ubi paulum inclinata res
publica agitari coepit, multipliciter animus curis atque
laboribus fatigatur: aut gloriam aut libertatem aut rem
familiarem defensat, omnibus locis adest festinat, quanto
5 in secundis rebus florentior fuit, tanto in adversis aspe-
6 rius magisque anxie agitat. igitur ubi plebs senatui sic
uti corpus animo oboedit eiusque consulta exsequitur,
patres consilio valere decet, populo supervacuanea est
7 calliditas. itaque maiores nostri, cum bellis asperrumis
10 premerentur, equis viris pecunia amissa, numquam de-
fessi sunt armati de imperio certare. non inopia aerarii,
non vis hostium, non adversa res ingentem eorum ani-
mum subegit quin, quae virtute ceperant, simul cum
8 anima retinerent. atque ea magis fortibus consiliis quam
15 bonis proeliis patrata sunt. quippe apud illos una res
publica erat, ei omnes consulebant, factio contra hostis
parabatur, corpus atque ingenium patriae, non suae
9 quisque potentiae exercitabat. at hoc tempore contra
ea homines nobiles, quorum animos socordia atque
20 ignavia invasit, ignarei laboris hostium militiae domi
factione instructi per superbiam cunctis gentibus mode-
1 rantur. **11.** itaque patres, quorum consilio antea dubia
res publica stabiliebatur, oppressi ex aliena libidine huc
atque illuc fluctuantes agitantur: interdum alia deinde
25 alia decernunt; uti eorum, qui dominantur, simultas aut
gratia fert, ita bonum malumque publicum aestumant.
2 quodsi aut libertas aequa omnium aut sententia obscu-
rior esset, maioribus opibus res publica et minus po-
3 tens nobilitas esset. sed quoniam coaequari gratiam

---

13 Cat. 33, 4: cum anima simul amittet 17 Cat. 2, 1: corpus ingenium exercere 19 Cat. 4, 1: socordia atque desidia 21 Cat. 51, 25: lubido gentibus moderatur 23 Iug. 25, 6: metu atque lubidine divorsus agitabatur

---

6 sic uti (*coni. m.*[4]) V 8 patris V 10 premerentur *Ed. Rom.*, premerenter V 13 quin que *Ed. Mant.*, quique V*l* 18 ad V 23 stabiliebatur] atur *in ras. ut videtur* V 26 fert *Ed. Mant.*, fertur V*l* 29 gratia V *Ed. Rom.*

omnium difficile est, quippe cum illis maiorum virtus
partam reliquerit gloriam dignitatem clientelas, cetera
multitudo pleraque insiticia sit, sententias eorum a metu
libera: ita in occulto sibi quisque alterius potentia ca-
rior erit. libertas iuxta bonis et malis, strenuis atque 4
ignavis optabilis est. verum eam plerique metu dese- 6
runt. stultissimi mortales, quod in certamine dubium
est, quorsum accidat, id per inertiam in se quasi victi
recipiunt. igitur duabus rebus confirmari posse sena- 5
tum puto: si numero auctus per tabellam sententiam 10
feret. tabella obtentui erit, quo magis animo libero fa-
cere audeat: in multitudine et praesidii plus et usus
amplior est. nam fere his tempestatibus alii iudiciis 6
publicis, alii privatis suis atque amicorum negotiis in-
plicati, haud sane rei publicae consiliis adfuerunt; ne- 15
que eos magis occupatio quam superba imperia disti-
nuere. homines nobiles cum paucis senatoriis, quos
additamenta factionis habent, quaecumque libuit pro-
bare reprehendere decernere, ea, uti lubido tulit, fecere.
verum ubi numero senatorum aucto per tabellam sen- 7
tentiae dicentur, ne illi superbiam suam dimittent, ubi 21
iis oboediendum erit, quibus antea crudelissime im-
peritabant.

12. Forsitan, imperator, perlectis litteris desideres, 1
quem numerum senatorum fieri placeat, quoque modo 25
is in multa et varia officia distribuatur; iudicia quoniam
omnibus primae classis committenda putem, quae di-

---

3 Sall. inv. in Cic. 1, 1: insitus huic urbi civis 5 Iug. 67, 2: iuxta boni malique, strenui et imbelles 10 Dio LII 33, 4 11 or. Lep. 24: secundae res mire sunt vitiis obtentui

---

6 ignavis *corr. m.*[1] *ex* inn- *in* V obtabilis V 8 accidat *ex* accidit (*corr. m.*[2]) V 12 audeat *ex* audiat (*corr. m. ant.*) V 16 destinuer̃ (i *s. s. m.*[1]) V, distinuere *Ed. Rom.* 18 l*buit (i *eras.*) V probari (*corr. m.*[4]) V*l* 24 desi|⟨d⟩eres (d *init. vers. evanuit*) V 26 et *om.* V distribuantur (*corr. m. ant.*) V, distribuatur *Ed. Rom.* 27 mittenda (com *init. vers. deest*) V, putem: ut *eras. in* V

scriptio, quei numerus in quoque genere futurus sit. ea mihi omnia generatim discribere haud difficile factu fuit; sed prius laborandum visum est de summa consilii, idque tibi probandum verum esse. si hoc itinere uti decreveris, cetera in promptu erunt. volo ego consilium meum prudens maxumeque usui esse. nam ubicumque tibi res prospere cedet, ibi mihi bona fama eveniet. sed me illa magis cupido exercet, ut quocumque modo quam primum res publica adiutetur. libertatem gloria cariorem habeo, atque ego te oro hortorque ne clarissimus imperator Gallica gente subacta populi Romani summum atque invictum imperium tabescere vetustate ac per summam socordiam dilabi patiaris. profecto, si id accidat, neque tibi nox neque dies curam animi sedaverit, quin insomniis exercitus, furibundus atque amens alienata mente feraris. namque mihi pro vero constat omnium mortalium vitam divino numine invisier; neque bonum neque malum facinus quoiusquam pro nihilo haberi, sed ex natura divorsa praemia bonos malosque sequi. interea si forte ea tardius procedunt, suus quoique animus ex conscientia spem praebet.

13. Quodsi tecum patria atque parentes possent loqui, scilicet haec tibi dicerent. o Caesar, nos te genuimus fortissimi viri, in optima urbe, decus praesidiumque nobis, hostibus terrorem. quae multis laboribus et periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum anima simul tradidimus, patriam maxumam in terris, domum familiamque in patria clarissimam, praeterea bonas

---

15 Cat. 15, 4: animus impurus ... neque vigiliis neque quietibus sedari poterat   18 Cato Orig. fr. 108 (Peter): peragier   23 Plat. Crit. 50 D   25 Iug. 19, 1: pars originibus suis praesidio, aliae decori fuere

---

1 quei] quaei V   2 factũ V   6 maximoque *suspic. Jord.*[2]   11 Gallica *ex* -aca *corr.* V   20 diuersa *Ald.*, diuisa V   si *initio vers. paene evanuit in* V, *om. edd.* (*iam Ed. Rom.*)   28 patri* (*virgula paene evanuit*) V

artis honestas divitias, postremo omnia honestamenta pacis et praemia belli. pro iis amplissimis beneficiis non flagitium a te neque malum facinus petimus, sed utei libertatem eversam restituas. qua re patrata profecto per gentes omnes fama virtutis tuae volitabit. namque hac tempestate tametsi domi militiaeque praeclara facinora egisti, tamen gloria tua cum multis viris fortibus aequalis est. si vero urbem amplissimo nomine et maxumo imperio prope iam ab occasu restitueris, quis te clarior, quis maior in terris fuerit? quippe si morbo iam aut fato huic imperio secus accidat, cui dubium est quin per orbem terrarum vastitas bella caedes oriantur? quodsi tibi bona lubido fuerit patriae parentibusque gratificandi, posteroque tempore re publica restituta super omnes mortales gloriam agitabis tuaque unius mors vita clarior erit. nam vivos interdum fortuna, saepe invidia fatigat: ubi anima naturae cessit, demptis optrectatoribus, ipsa se virtus magis magisque extollit.

Quae mihi utilissima factu visa sunt quaeque tibi usui fore credidi, quam paucissimis potui perscripsi. ceterum deos inmortales optestor ut, quocumque modo ages, ea res tibi reique publicae prospere eveniat.

---

1 or. Lep. 21: omnium honorum dehonestamentum   17 Thuc. II 45, 1; Demosth. de corona 315   Iug. 14, 15: naturae concessit   21 Cat. 4, 3 quam verissume potero

---

3 malum — libertatem *in vacuo spatio suppl. m. ant., deinde lacuna in* V, eversam *ante* restituas *scr. eadem m. ant.*   6 preclara V   8 fortibu(s *evanuit*) V   9 imperi(o *exc. in*) V   12 du(bi)um (*suprema pars litterae* b *emicat*) V   14 parentibusque V, que *om. edd.* (*iam Ed. Rom.*)   postero quoque *Or.*   15 gloriā * agitabi(m *eras. et virgulam supra* a *scr. m.*[2]) V, *extremo versiculo evanuerunt una duaeve litterae, litterae* bi, *quae olim carta contectae fuerunt, certae sunt,* agita *Ed. Rom.*, agnita *vel* magna *edd.*   gloria agitabis *Jord.* (*Mus. Rhen. XVIII 586 sq.*)   20 fact(u *aegre cognoscitur*) V   21 perscrpsi (i *s. s. m.*[1]) V   23 tibi *om. Ed. Rom.*   eveniat: at *in ras.* V   EXPLICIT *subscriptum in* V

I. INDEX NOMINUM

II. CONSPECTUS ARCHAISMORUM

*Ubi asteriscum (**) *addidi, apparatus inspiciendus est.*

ei *pro* i: ineiquorum I 2 5; formeidatur I 1 4; *in gen. sing.* tuei II 4 5; ipseius II 6 5; *in dat. sing.* libidinei I 5 5; *in abl. sing.* qualeicumque I 1 10; *in nom. pl.* illei I 1 5 *II 6 3; fidei II 6 6; ignarei II 10 9; quei *II 12 1; *in acc. pl.* mortaleis I 1 1; *in dat. pl.* quieteis I 2 5; *in abl. pl.* aequeis II 3 2; alieis I 8 1; illeis II 9 4; queis I 2 6; *in Inf. pr. pass.* haberei I 1 3 II 1 4 [*semel auctor quasi sollemniter pleniore forma utitur*: invisier II 12 7]; *in 2. sing. Fut. II. act.* composuereis I 1 10; [*in Coni. impf.* nequeiret *I 7 1]; *in adv.* nequeiquam I 8 2; utei I 1 9 II 13 3; sicutei II 4 2; *in particula* quein *II 4 2. 3

est *per synizesin*: dictust I 2 7; difficilest II 7 1

n *in Perf.* attingerit I 4 4

oi *in pron. rel. et indef.* (qu-o-i): *gen.* quoius II 1 1 1 4 3 2 8 6 9 2; quoiusquam II 12 7; *dat.* quoi *II 9 1; quoiquam II 1 1; quoique I 5 4 II 12 8

o *pro* e *post* v (vors-): pervorse I 1 5; pervorsam I 7 5; advorsum I 1 8 4 3; divorsa II 12 7

o *pro* u: volgi I 2 4; volgo I 8 3

p *pro* b: apsolvi I 8 7; apsurde II 8 1; opsecutus I 6 5; optestor II 13 8; optinebat I 1 1; optrectatoribus II 13 7; pleps I 7 2

quom: *coni.* II 4 2 6 1; *praep.* I 6 5 7 4

t *pro* d: haut I 8 4 *II 8 6; *pro* tt: retulit I 6 2

u *pro* e *in gerund.* faciundo I 1 2 II 1 6; faciundo ac dicundo II 4 2; reprehendunda I 8 9

u *pro* i: aestumant II 8 7 11 1; existumaverunt II 6 4; lubet II 1 4 3 3 7 9; lubebat I 2 5; lubido II 11 6 13 6; lubidini I 4 3 6 1; *in superl.* asperrume I 1 6; asperrumis II 10 7; clarissumus II 12 5; deterrumi I 4 3; maxuma I 7 3 II 5 1; maxumam II 13 2; maxume I 1 2 7 1 II 7 2 12 3; maxumum II 6 4 7 3; maxumo II 9 1 13 5; pessumus I 1 6

v *post* c: supervacuanea II 9 4 10 7 (*cf.* relicuum I 8 10)

III. CONSPECTUS SENTENTIARUM

a) *earum, quae ad deos fortunam similiaque,* b) *quae ad hominem eiusque animum, ingenium, virtutem etc.,* c) *ad homines (genus humanum, rem publicam etc.) pertinent (cf. Pajk l. l. p. IX sq.).*

a) fabrum esse suae quemque fortunae I 1 2 (*ex carmine Appii*) — orta omnia intereunt I 5 2 — nemo de futuro satis callidus satisque prudens est II 1 1 — plerasque res fortuna ex libidine sua agitat II 1 2 — ubi divitiae clarae habentur, ibi omnia bona vilia sunt, fides probitas pudor pudicitia II 7 8 — perinde omnes res laudantur atque adpetuntur, ut eorum rerum usus est II 8 3

b) inprudentia pleraque et se praecipitat I 8 3 — plerique mortales ad iudicandum satis ingenii habent aut simulant I 8 9 — gloria industria alitur; ubi eam [gloriam] dempseris, ipsa per se virtus amara atque aspera est II 7 8 — ad virtutem una ardua via est, ad pecuniam qua cuique lubet nititur II 7 9 — malitia praemiis exercetur; ubi ea dempseris, nemo omnium gratuito

malus est II 8 3 — avaritia belua fera inmanis intoleranda est II 8 4 — libertas iuxta bonis et malis, strenuis atque ignavis optabilis est II 11 4 — vivos interdum fortuna, saepe invidia fatigat: ubi anima naturae cessit, demptis optrectatoribus, ipsa se virtus magis magisque extollit II 13 7

c) nemo alteri imperium volens concedit I 1 3 — plerique rerum potentes perforse consulunt et eo se munitiores putant, quo illei quibus imperitant nequiores fuere I 1 5 — pessumus quisque asperrume rectorem patitur I 1 6 — ea vera atque simplex via est, magistratum populo, non creditori gerere I 5 8 — sapientes pacis causa bellum gerunt, laborem spe otii sustentant I 6 2 — hostem adversum deprimere strenuo homini haud difficilest: occulta pericula neque facere neque vitare bonis in promptu est II 7 1

IV. CONGRUENTIAE SALLUSTIANAE

C. = *Coniuratio Catilinae.* J. = *Bellum Iugurthinum.*
H. = *Histor. frg. ed. Maurenbrecher.*

ad hoc I 1 8 8 4 (C. 17 4 21 4 31 3. J. 2 2 6 3 31 28. 29. H. I 77 21)
in spem adducti I 2 5 (C. 40 4. J. 29 3 37 3 48 2)
id adeo II 7 5 (C. 37 2. 11. J. 65 3 110 4 111 1)
adfinitas I 2 2 (J. 111 2)
ingenium adolevit II 10 2 (J. 63 3)
homines adulescentuli I 5 4 (C. 52 26)
adventarit I 5 2 (C. 56 4. J. 28 2 36 4 53 7 99 1. H. II 92)
adversa res II 10 7 (H. II 15. 47 13 III 48 4)
aemuli bonorum II 8 7 (C. 10 1. J. 85 37. H. IV 69 18)
aeque *c. dat.* I 5 6 (C. 11 1); amplius aequo II 2 2 (C. 51 11)
aestuat II 7 6 (C. 23 6. J. 93 2)
agitantur II 11 1 (J. 25 6); res p. agitari coepit II 10 5 (C. 38 3); multa cum animo agitanti II 1 4 (C. 53 4); dominationem agitabunt II 3 6 (C. 9 5); agitare de I 3 1 5 1 (J. 30 1); plebs libere agitabat II 3 3; anxie agitat II 10 5 (J. 23 3)
alii — pars I 8 6 (C. 2 1 66 4 74 1 85 13. J. 13 8 31 13 51 1 57 4); alius alium II 8 2 (C. 2 10 6 5 43 2 52 28. J. 53 8 66 3. H. I 55 20)
amiserint imperium II 7 4 (J. 14 23); libertatem II 9 3 (C. 33 4)
amplius aequo II 2 2 (C. 51 11)
simul cum anima retinerent II 10 7 (J. 31 22), *coll.* II 13 2
anteire virtute alium II 8 2 (J. 4 7 6 1. H. I 75); nobilis ignobilem anteibat II 5 3 (H. I 77 13)
(quam paucissimis) apsolvi I 8 7 (C. 38 3. J. 17 2)
apud indignos erant I 1 1 (C. 20 8); apud animum meum II 6 1 (J. 110 3)
at contra I 1 6 (J. 4 7 15 3 36 2. H. II 47 2)
aulaeis villam exornare I 8 1 (H. II 70 2)
avidus potentiae I 2 2 (J. 15 4)

bonus atque strenuus I 1 6 (C. 20 7. H. IV 7. J. 7 5 67 2)

callidus ingenio II 9 1; callidum ingenium II 9 3 (H. II 47 4); satis callidus satisque prudens II 1 1 (C. 6 3. J. 95 3); calliditas II 10 6 (J. 107 3. H. IV 69 2)
capessere rem p. II 1 3 I 6 3 II 5 8 (C. 52 5. J. 85 4)
cariorem habeo libertatem II 12 5 (J. 10 3)
eā causā I 4 3 (C. 52 7)
res prospere cedet II 12 2 (C. 26 5 52 29)
ceterum I 1 3 II 13 8 (C. 17 6 20 6. J. 4 1 10 7)
clarum acceptumque II 7 6 (J. 70 2)
coaequari II 10 3 8 2 (C. 20 11)
coalescat concordia inter veteres et novos II 7 2 (J. 87 3)
commacularetur flagitiis I 4 3 (J. 102 5. H. I 55 21)
concupita I 7 5 (C. 11 3 51 33)
conglobatae I 5 3 (J. 97 4)
consilium fuit II 6 3 (C. 4 1. 53 6. H. I 55 18. 26. 77 2)
consulunt *i. e.* consultant I 1 5 (J. 60 5 64 5)
consumere sua atque aliena I 5 5 (C. 12 2)
contundere I 5 3 (J. 43 5)
corporis gaudiis II 7 5 (J. 2 3)
corrupto animo I 2 5 (J. 31 2)
cruentae manus II 9 2 (J. 31 12)
cupido divitiarum II 7 4 (H. IV 69 5)

dant adimunt quae lubet II 3 2 (J. 110 4)
decori habere I 8 2 *coll.* II 9 1 (J. 19 1 73 4 85 40)
defessos et exangues I 5 2 (C. 39 4)
deformentur I 1 3 (J. 14 7)
denegare I 5 5 (C. 54 4)
desidia et inertia II 8 7 (C. 4 1)
difficile atque asperum factu II 1 1 12 7 (C. 40 4)
disceptat II 7 12 (J. 11 2 21 4)
(arma inermis) disiecit II 2 4 (C. 61 3)
dissensio civilis II 3 7 (J. 41 10)
disturbavit factionem I 2 3; consilia disturbaverunt II 6 6 (H. I 77 13)
socordiae atque ignaviae duco II 6 2 (J. 11 3)

egens nullius honestae rei II 5 3 (J. 14 17 57 1)
id eniti ut I 1 6 (J. 10 8 27 2 25 2)
equidem ego I 3 2 II 6 2 10 4 *coll.* II 2 1 (C. 51 15. J. 10 6 85 26)
evadendum inter difficultates I 1 8 (J. 50 6)
bene evenire I 8 10 *coll.* II 13 8 (J. 63 1 85 11)
eversam libertatem II 13 3; eversum irent II 4 2 (H. I 55 23)
exacta aetate homines II 4 2 (J. 6 2)
in excelso sunt II 1 1 *coll.* II 8 6 (C. 51 12)
excidii fatum I 5 2 (H. I 11)
exerceto animum II 7 2 (C. 11 1); victoriam exercere II 3 5 (C. 38 4); exercitus I 8 2 II 12 6 (J. 71 1); — corpus atque ingenium exercitabat II 10 8 (C. 2 1)
expergiscantur ad libertatem II 5, 7 (C. 20 4 52 5)

Praeterea hae voces, etsi in libris historicis non leguntur, tamen vere Sallustianae mihi videntur esse:

Die griechische u. lateinische Literatur u. Sprache. (Die Kultur der Gegenwart, hrsg. von P. Hinneberg. Teil I, Abt. 8.) 3. Aufl. Geh. M. 12.—, geb. M. 18.—, in Halbfranz geb. M. 24.—

Inhalt: I. Die griechische Literatur und Sprache. Die griechische Literatur des Altertums: U. v. Wilamowitz-Moellendorff. — Die griechische Literatur des Mittelalters: K. Krumbacher. — Die griechische Sprache: J. Wackernagel. — II. Die lateinische Literatur und Sprache. Die röm. Literatur des Altertums: Fr. Leo. — Die latein Literatur im Übergang vom Altertum zum Mittelalter: E. Norden. — Die lateinische Sprache: F. Skutsch.

Vom Altertum zur Gegenwart. Die Kulturzusammenhänge in den Hauptepochen u. auf den Hauptgebieten. Skizzen von: F Boll, L. Curtius, A. Dopsch, E. Fraenkel, W. Goetz, E. Goldbeck, P. Hensel, K. Holl, J. Ilberg, R Imelmann, W. Jaeger, V. Klemperer, H. Lietzmann, E. von Lippmann, A. von Martin, Ed. Meyer, L. Mitteis, C. Müller, E. Norden, J. Partsch, Bonn, J. Partsch, Leipzig, A. Rehm, G. Roethe, Wilh. Schulze, E. Spranger, H. Stadler, A. Wahl, M. Wundt, J. Ziehen. 2., verm. Aufl. Geh. ca M. 12.—, geb. ca. M. 14.—

„Alles in allem ein reifes, tief durchdachtes und fein ausgeführtes Geschenk deutschen Fleißes und deutscher Gelehrsamkeit. Mag sich die deutsche Wissenschaft und ihr liebstes Kind, die Jugenderziehung, in Zukunft entfalten wie sie will — an den Ergebnissen solcher Bücher darf sie nicht vorübergehen, wenn sie sich nicht selbst ihres wohlverstandenen Vorteils entschlagen will". (Die Grenzboten.)

Charakterköpfe aus der antiken Literatur. Von Ed. Schwartz. I. Reihe: 1. Hesiod und Pindar. 2. Thukydides und Euripides. 3. Sokrates und Plato. 4. Polybios und Poseidonios. 5. Cicero. 5. Aufl. II. Reihe: 1. Diogenes der Hund und Krates der Kyniker. 2. Epikur. 3. Theokrit. 4. Eratosthenes. 5. Paulus. 3. Aufl. Kart. je M. 3.50

„... Schwartz beherrscht den Stoff in ganz ungewöhnlicher Weise: das Reinstoffliche aber tritt allmählich ganz in den Hintergrund, dafür erglänzt jede einzelne der Erscheinungen um so klarer und mächtiger im Lichte ihrer Zeit. Wir lernen jeden einzelnen der geistigen Heroen als ein mit innerer Notwendigkeit aus seiner Epoche hervorgehendes Phänomen betrachten und einschätzen." (Das literarische Echo.)

Römische Charakterköpfe in Briefen. Vornehmlich aus Cäsarischer und Trajanischer Zeit. Von Carl Bardt. 2. Aufl. Mit 1 Karte. [Unter der Presse 1920.]

„... Bardt erschließt das Verständnis oft recht schwieriger Stücke, macht nach Charakterisierung der Lage der Briefschreiber geradezu gespannt auf die Dokumente und läßt so ein lebensvolles Bild der Zeiten und ihrer Männer sich vor unseren Augen entrollen." (Das hum. Gymn.)

Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania. Von Eduard Norden. Mit 1 Titelbild u. 1 Karte. Geh. M. 30.—, geb. M. 38.—

Der Versuch, Abschnitte der taciteischen Germania in dem Zusammenhange der hellenisch-römischen Ethnographie einzuordnen, weitet sich zu Untersuchungen zur Urgeschichte des germanischen Volkes, zu wichtigen Episoden unserer ältesten vaterländischen Geschichte aus

Antike Technik. Sieben Vorträge von H. Diels. 2., erw. Aufl. Mit 78 Abb., 18 Tafeln u. 1 Titelbild. Geh. M. 9.—, geb. M. 11.—

„.. In meisterhafter Weise und mit erstaunlicher Beherrschung auch abgelegener kulturgeschichtlicher Gebiete aller Zeiten, zugleich in ausgeprägt praktischem Sinn hat Diels es verstanden, ein Stück großer Vergangenheit wieder zu erschließen." (Neue Jahrbücher.)

Auf sämtl. Preise Teuerungszuschl. d. Verlags (ab April 1920 100 %, Abänd. vorbehalt.) u. d. Buchh.

Verlag von B. G. Teubner in Leipzig und Berlin

